

साहित्यकार शारदा ढुङ्गानाको जीवनी, व्यक्तित्व र

कृतित्वको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत
वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, नेपाली विभाग, भरतपुर, चितवनको
स्नातकोत्तर तह, द्वितीय वर्षको पाठ्यांश परिपूर्तिका लागि
दसौं पत्रको प्रयोजनार्थ
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

पार्वती सापकोटा

क्याम्पस क्र.सं. : १९/०६३
त्रि.वि.दर्ता नं. ६-१-१९-२९५-९९

नेपाली विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस
भरतपुर, चितवन
२०६७

साहित्यकार शारदा ढुङ्गानाको जीवनी, व्यक्तित्व र

कृतित्वको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत
वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, नेपाली विभाग, भरतपुर, चितवनको
स्नातकोत्तर तह, द्वितीय वर्षको पाठ्यांश परिपूर्तिका लागि
दसौं पत्रको प्रयोजनार्थ
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधनिर्देशक
दीननाथ शर्मा पण्डित
उपप्राध्यापक

शोधार्थी
पार्वती सापकोटा

क्याम्पस क्र.सं. : १९/०६३
त्रि.वि.दर्ता नं. ६-१-१९-२९५-९९

नेपाली विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस
भरतपुर, चितवन
२०६७

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत
वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, नेपाली विभाग
भरतपुर, चितवन

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस नेपाली विभाग, भरतपुर, चितवनकी छात्रा पार्वती सापकोटाले स्नातकोत्तर तह (एम.ए.) नेपाली विषयको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि प्रस्तुत गरेको साहित्यकार शारदा ढुङ्गानाको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन शीर्षकको यो शोधपत्र स्वीकृत गरिएको छ।

शोधपत्र मूल्याङ्कनसमिति

नाम	हस्ताक्षर
डा. नारायणप्रसाद खनाल प्राध्यापक एवम् विभागीय प्रमुख	<hr/>
दीननाथ शर्मा पण्डित उपप्राध्यापक एवम् शोधनिर्देशक	<hr/>
भागवतशरण न्यौपाने सहप्राध्यापक एवम् बाह्यविशेषज्ञ	<hr/>

मिति : २०६७/ /

शोधनिर्देशकको मन्तव्य

नेपाली विभाग स्नातकोत्तर (एम.ए.) तह दोस्रो वर्षकी छात्रा सुश्री पार्वती सापकोटाले 'साहित्यकार शारदा ढुङ्गानाको जीवनी व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन' शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मेरो निर्देशनमा तयार पार्नु भएको हो । म उहाँको यस शोधकार्यसँग पूर्णतया सन्तुष्ट छु र यसको आवश्यक मूल्याङ्कन लागि सिफारिस गर्दछु ।

मिति : २०६७/१/२०

(दीननाथ शर्मा पण्डित)

उपप्राध्यापक

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस

नेपाली विभाग

भरतपुर, चितवन

कृतज्ञताज्ञापन

प्रस्तुत साहित्यकार शारदा दुःगानाको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन शीर्षकको शोधपत्र मैले परमादरणीय गुरु उपप्राध्यापक दीननाथ शर्मा पण्डितज्यूको निर्देशनमा तयार पारेकी हुँ । आफ्नो अति नै व्यस्तताको समयमा पनि आफ्ना व्यस्ततालाई समायोजन गर्दै उचित समय र सुभावा प्रदान गर्नु भएकोमा उहाँप्रति कृतज्ञताज्ञापन गर्न चाहन्छु । समय अमूल्य छ भन्दै समयमै शोधपत्र तयार गर्न स्नेहयुक्त निर्देशन गर्नुभएकोमा निर्देशकज्यूप्रति फेरि पनि अत्यन्त कृतज्ञ छु । यस शोधप्रस्ताव स्वीकृत गरी शोधपत्र लेख्ने सु-अवसर प्रदान गर्नुभएकोमा विभागीय प्रमुख प्रा.डा.नारायणप्रसाद खनालप्रति म हार्दिक कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु । यस शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा आवश्यक सरसल्लाह र उचित मार्गनिर्देश गर्नुहुने गुरु उपप्राध्यापक धनेश्वर भट्टराईज्यूप्रति आभार प्रकट गर्न चाहन्छु । शोधपत्र तयार गर्नेक्रममा आवश्यक सरसल्लाह सुभावा दिनुहुने नेपाली विभागका सम्पूर्ण आदरणीय गुरुजनप्रति म कृतज्ञ छु ।

शोधपत्र तयारीकै सिलसिलामा विभिन्न पुस्तकहरू एवम् शोधपत्रहरू उपलब्ध गराई सहयोग गर्ने वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस भरतपुर चितवनका पुस्तकालयका कर्मचारीप्रति आभार प्रकट गर्दछु । त्यस्तै वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस भरतपुर चितवनको पुस्तकालय एवम् प्रशासनका कर्मचारी क्रमशः विजयराज पण्डित एवम् शिव पोखरेलप्रति म हार्दिक कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु ।

अत्यन्त हार्दिकताकासाथ साहित्यकार शारदा दुःगानाका बारे जानकारी तथा आवश्यक सामग्रीहरू समयमै उपलब्ध गराइदिएर सहयोग गर्नुहुने साहित्यकार रामहरि अधिकारी र लीला अधिकारीप्रति म कृतज्ञ छु । साथै भर्को नमानी साहित्यकार शारदा दुःगानाका बारे बताइदिनुहुने उहाँको परिवारप्रति र अन्य साहित्यकार, समालोचकहरूप्रति म आभारी छु ।

आजसम्म मेरो अध्ययन अनुसन्धानका लागि अनुकूल वातावरण सिर्जना गरी उचित समायोजन गर्नुहुने मेरा मातापिता पूर्णकली-नरहरि सापकोटा, हजुरआमा हरिकला सापकोटा, दाइभाउजु नन्दलाल-देवी सापकोटाप्रति म धन्यवाद दिन चाहन्छु । शोधपत्रकै तयारीमा मलाई सहयोग गर्ने मेरा दिदीहरू लक्ष्मी कँडेल, सीता कँडेल, कमला अर्याल एवम्

बहिनी विष्णुमाया सापकोटा र भाइहरू गोपाल, केशव, मिलन सापकोटालाई पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु । शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा आवश्यक सहयोग र सल्लाह-सुझाउ दिने मेरा आत्मीय साथी रीता पौडेल र सीतादेवी पौडेलप्रति हृदयदेखि नै कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु । साथै शोधपत्र तयार गर्दा प्रत्यक्ष/अप्रत्यक्ष सहयोग गर्नुहुने सम्पूर्ण साहित्यकार, सङ्घ-संस्था एवम् समालोचकहरूप्रति म हार्दिक कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु । यस शोधपत्रलाई शुद्धसँग समयमै टङ्कण गरिदिनुहुने

‘सी’ कम्युनिकेशनका टङ्कणकर्ता राजेन्द्र ढकाललाई धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

अन्त्यमा यस शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय, वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, भरतपुर, चितवनको नेपाली विभाग समक्ष प्रस्तुत गर्दछु ।

शोधार्थी

मिति : २०६७/१/२०

.....
पार्वती सापकोटा

क्याम्पस क्र.सं. : १९/०६३/०६५

त्रि.वि.दर्ता नं. ६-१-१९-२९५-९९

नेपाली विभाग

वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस

भरतपुर, चितवन

२०६७

सङ्क्षेपीकृत शब्दसूची

यस शोधपत्रमा प्रयोग गरिएका शब्दहरूको सार सङ्क्षेपीकृत रूप यसप्रकार छन् :

उपप्रा.	उपप्राध्यापक
गा.वि.स.	गाउँ विकास समिति
डा.	डाक्टर
त्रि.वि.	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
नि.	निर्देशक
ने.रा.प्र.प्र.	नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान
प्रा.लि.	प्राइभेट लिमिटेड
प्रा.वि.	प्राथमिक विद्यालय
पृ.	पृष्ठ
भ.न.पा.	भरतपुर नगरपालिका
मा.वि.	माध्यमिक विद्यालय
ले.	लेखक
वि.सं.	विक्रम संवत्
सम्पा.	सम्पादक
से.मि.	सेन्टिमिटर
संस्क.	संस्करण

- (क) आवरणपृष्ठ
- (ख) शोधपत्रको स्वीकृतिपत्र
- (ग) शोधनिर्देशकको मन्तव्य
- (घ) कृतज्ञताज्ञापन
- (ङ) सङ्क्षेपीकृत शब्दसूची

विषयसूची

परिच्छेद : एक

शोधपरिचय

शीर्षक	पृष्ठ
१.१ शोधशीर्षक	१
१.२ शोधप्रयोजन	१
१.३ शोधपरिचय	१
१.४ समस्याकथन	१
१.५ शोधकार्यको उद्देश्य	२
१.६ पूर्वकार्यको समीक्षा	२
१.७ शोधकार्यको औचित्य र महत्व	४
१.८ शोधकार्यको क्षेत्र र सीमा	५
१.९ सामग्रीसङ्कलन र शोधविधि	५
१.९.१ सामग्रीसङ्कलनको पद्धति	५
१.९.१.१ पुस्तकालयीय अध्ययन पद्धति	५
१.९.१.२ क्षेत्रीय पद्धति	६
१.९.२ शोधविधि र सैद्धान्तिक ढाँचा	६
१.१० शोधपत्रको रूपरेखा	६

परिच्छेद : दुई

साहित्यकार शारदा ढुंगानाको जीवनीको अध्ययन

शीर्षक	पृष्ठ
२.१ पृष्ठभूमि	८
२.२ वंश परम्परा, जन्म र नामाकरण	९
२.२.१ वाल्यकाल र शिक्षा-दीक्षा	१०
२.२.२ वैवाहिक तथा पारिवारिक स्थिति	१२
२.२.३ आर्थिक अवस्था र पेसा	१३
२.३ सेवा	१४
२.४ साहित्यिक र सामाजिक क्षेत्रमा प्रवेश	१५
२.४.१ साहित्यिक क्षेत्रमा भएका कार्यहरू	१५
२.४.२ सामाजिक क्षेत्रमा भएका कार्यहरू	१६
२.५ रूचि	१७
२.६ स्मरणीय घटना	
१७ २.६.१ सुखद घटना	१७
२.६.२ दुःखद घटना	१८
२.७ भ्रमण	१८
२.८ सम्मान तथा पुरस्कार	१९
२.९ प्रेरणाको स्रोत	१९
२.१० चिन्तन, विचार र दर्शन	१९
२.११ निष्कर्ष	२१

परिच्छेद : तीन

साहित्यकार शारदा हुनाको व्यक्तित्वको अध्ययन

शीर्षक	पृष्ठ
३.१ पृष्ठभूमि	२३
३.२ बाह्य व्यक्तित्व	२४
३.३ आन्तरिक व्यक्तित्व	२५
३.३.१ साहित्यिक व्यक्तित्व	२५
३.३.१.१ उपन्यासकार व्यक्तित्व	२६
३.३.१.२ कवि व्यक्तित्व	२७
३.३.२ साहित्येतर व्यक्तित्व	२७
३.३.२.१ सामाजिक व्यक्तित्व	२८
३.३.२.२ शिक्षक व्यक्तित्व	२८
३.३.२.३ प्रशासनिक व्यक्तित्व	२९
३.३.३ जीवनी व्यक्तित्व र साहित्येलेखनका बीच अन्तः सम्बन्ध	२९
३.४ निष्कर्ष	३०

परिच्छेद : चार

साहित्यकार शारदा हुनाको कृतित्वको अध्ययन

शीर्षक	पृष्ठ
४.१ पृष्ठभूमि	३१
४.२. नेपाली साहित्यमा शारदा हुनाको आगमन, साहित्यिक यात्रा र विधागतयोगदान	३१
४.२.१ लेखन कार्यको आरम्भ	३१
४.२.२ साहित्यिक यात्रा र प्रवृत्ति	३२
४.२.२.१ पूर्वाद्ध चरण : (वि.सं. २०३२-२०६१)	३२
४.२.२.२ उत्तरार्ध चरण : (वि.सं. २०६२- हालसम्म)	३३
४.३ उपन्यासको सैद्धान्तिक परिचय	३६

४.३.१ उपन्यासको परिभाषा	३६
४.३.२ उपन्यासका तत्वहरू	३६
४.३.२.१ कथानक	३७
४.३.२.२ पात्रविधान	३७
४.३.२.३ परिवेश	३८
४.३.२.४ कथोपकथन/संवाद	३८
४.३.२.५ उद्देश्य	३९
४.३.२.६ दृष्टिबिन्दु	३९
४.३.२.७ भाषाशैली	३९
४.३.३ 'अन्तिम द्वन्द्व' उपन्यास (२०६२) को अध्ययन	४०
४.३.३.१ कथानक	४०
४.३.३.२ पात्रविधान	४१
४.३.३.३ परिवेश	४४
४.३.३.४ कथोपकथन/संवाद	४४
४.३.३.५ उद्देश्य	४५
४.३.३.६ दृष्टिबिन्दु	४६
४.३.३.७ भाषाशैली	४६
४.३.३.८ संरचना	४७
४.३.३.९ निष्कर्ष	४७
४.४ 'अचानो परेको जीवन' उपन्यास (२०६३) को अध्ययन	४८
४.४.१ कथानक	४८
४.४.२ पात्रविधान	४९
४.४.३ परिवेश	५१
४.४.४ कथोपकथन/संवाद	५१
४.४.५ उद्देश्य	५२
४.४.६ दृष्टिबिन्दु	५३
४.४.७ भाषाशैली	५३

४.४.८ संरचना	५३
४.४.९ निष्कर्ष	
५४	
४.५ 'प्रश्न-चिह्न' उपन्यास (२०६५) को अध्ययन	५४
४.५.१ कथानक	५४
४.५.२ पात्रविधान	५५
४.५.३ परिवेश	५७
४.५.४ कथोपकथन/संवाद	५८
४.५.४ उद्देश्य	५८
४.५.६ दृष्टिबिन्दु	५९
४.५.७ भाषाशैली	५९
४.५.८ संरचना	५९
४.५.९ निष्कर्ष	६०
४.६ खण्डकाव्यको सैद्धान्तिक परिचय	६१
४.६.१ खण्डकाव्यको परिभाषा	६१
४.६.२ खण्डकाव्यका तत्वहरूका आधारमा वसुन्धरा स्मृतिकाव्यको अध्ययन	६२
४.६.२.१ कथावस्तु	६२
४.६.२.२ पात्र वा चरित्र	६३
४.६.२.३ वातावरण	६४
४.६.२.४ जीवन-दृष्टि/उद्देश्य	६४
४.६.२.५ भाषाशैली	६५
४.६.२.६ बिम्ब-प्रतीक	६५
४.६.२.७ अलङ्कार र रस	६६
४.६.२.८ लय र छन्द	६८
४.६.३ वसुन्धरा स्मृतिकाव्य र यसको संरचना	६९
४.६.४ निष्कर्ष	७०

परिच्छेद : पाँच

उपसंहार

५.१.	परिचय	७१
५.२	परिच्छेद : एकको निष्कर्ष	७१
५.३	परिच्छेद : दुईको निष्कर्ष	७१
५.४	परिच्छेद : तीनको निष्कर्ष	७१
५.५	परिच्छेद : चारको निष्कर्ष	७२
५.६	समग्र निष्कर्ष एवम् उपसंहार	७२

सन्दर्भसामग्रीसूची

(क)	पुस्तकसूची	७६
(ख)	सन्दर्भग्रन्थसूची	७८

परिशिष्ट

परिशिष्ट : एक	-	अन्तर्वाका प्रश्नावलीनमुनाहरू	
	(क)	विशिष्ट व्यक्तिहरूसँगको अन्तर्वार्ता प्रश्नावली	७९
	(ख)	विभिन्न व्यक्तिहरूसँग गरिएको मौखिक कुराकानी र अन्तर्वार्ताको स्रोत विवरण	८०
परिशिष्ट : दुई	-	शोधनायिकाको फोटो	८१